

AIGAI BİZANS CAM BİLEZİKLERİ (2004-2014)

BYZANTINE GLASS BRACELETS FROM AIGAI (2004-2014)

Muhsine Eda ARMAĞAN*

Lale DOĞER**

Öz

Aigai antik kentinde kazılar 2004 yılından beri devam etmektedir. 2014'e kadar Bizans arkeolojisi kapsamında gerçekleştirdiğimiz çalışmalar sırasında aralarında bir grup takı ve süs eşyalarının da bulunduğu cam obje kayıt altına alınmıştır. Bunlardan Bizans Dönemi olarak tespit edilebilen elli kadar cam bilezik ilk kez burada yayına sunulmaktadır. Renk olarak siyah, zeytin yeşili, kırmızı, beyazın kullanıldığı bilezikler, spiral sarmal, burgu, yatay düzleştirilmiş cam ipi sarma ile basitçe bezelidir; boyama tekniğinde geometrik motifli bir örnek de bulunmaktadır. Bütün halinde ele geçen bilezik bulunmamakla birlikte incelediğimiz örnekler kesit ve bezemelerine göre sınıflandırılmışlardır. Bunlar arasında en yoğun spiral sarmal yani üzerine cam ipliği sarılmış bileziklerde görülmektedir ve 12-13. yüzyıllar arasına tarihlendirilirler. Genel olarak cam üretimine ilişkin, geçici atölyelerin varlığı, Doğu Akdeniz'de üslubun ortak özellikler göstermesinde çok güçlü bir faktör olarak görülür. Bu bağlamda Aigai örnekleri, bölge ve Anadolu üretimleri içinde kesit, bezeme tekniği ve uygulanışına dair ortak nitelikler sergiler. Aigai'nin kuzeyindeki komşusu Pergamon'un yerel cam üretimine ilişkin yerleşim kronolojisi kentte yeni cam atölyelerinin 12-13. yüzyıl boyunca kurulduğu yönündedir. Aigai kazılarında, Roma tabakalarından korunan ve cam üretimine işaret eden cam potaları, üretim atıkları, geleneğin devamı ya da söz konusu çevredeki geçici atölyelerin dolaşımını düşündürmektedir. Aigai cam bilezikleri renk ve kesit tanımlamalarıyla tipolojiye ilişkin değerlendirmesinde, yakın çevreden bazı örneklerle, 12-13. yüzyıl olarak belli bir aralığa ait görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu, Aiolis, Aigai, cam, bilezik

Abstract

Excavation studies have been carried out in Aigai ancient city since 2004. In the course of studies held within the scope of Byzantine archaeology up to 2014, a group of glass objects including jewellery and accessories were recorded. Approximately fifty glass bracelets appointed as Byzantine period are published in our study for the first time. Those bracelets coloured in black, olive green, red, white are simply decorated with spiral wounds,

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Isparta. ORCID ID: 0000-0002-6208-7995 ♦ E-mail: muhsinearmagan@sdu.edu.tr

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İzmir. ORCID ID: 0000-0002-2235-2408 ♦ E-mail: lale.doger@ege.edu.tr

helixes, flattened spun glass wraps; an example of geometric motif decoration in painting technique is also available. Despite the fact that no whole bracelets are available, the examples we inspected are classified in terms of section and decoration. The most common are spiral wounds, meaning bracelets enwrapped with spun glass and dated to 12th-13th centuries. Regarding glass production in general, the existence of temporary ateliers is assumed as a strong factor of common qualities within regional and Asia Minor products regarding section, decoration technique and application. Northern neighbouring city of Aigai, Pergamon's location chronology regarding local glass production indicates that new glass ateliers have been established during 12th – 13th centuries. In Aigai excavations, glass pots and production leftovers preserved from Roman excavations which point glass production give rise to the thought of maintaining the tradition or roaming of temporary ateliers. With a typological evaluation, by their colour and section definitions and when compared to some samples of the close area, Aigai glass bracelets seem to be in an interval of 12th – 13th centuries.

Keywords: *Western Asia Minor, Aiolis, Aigai, glass, bracelet*

Giriş

Antik Çağ'ın Aiolis bölgesi kentlerinden Aigai, Batı Anadolu kıyılarına yakın konumdadır.¹ 4. yüzyıldan itibaren Doğu Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlaşan kentlerinde sürekliliğe dönüşen bir piskoposun varlığına ait veri, Aigai için en erken, Khalkedon Konsili (451) kayıtlarında çıkar.² Asya eyaletinin metropoliti ve bölgedeki yerleşimlerin tüzel yargı hakkına sahip Ephesos'un yetki alanı içerisinde kalan Aigai piskoposluğu, 787'deki Nikaia Konsili ve 879 yılı resmi belgelerinde de yer alır.³ İmparatorluğun doğu tarafına mahsus görülen piskoposluk ile kentlerin örtüştüğü sonucundan hareketle, kentin piskoposluk tarihinde 6-7. ve 10-11. yüzyıllar için, 1167 yılı synoduna kadar, kayda rastlanmaz; nitekim arkeolojik kazılarda da 7-11. yüzyıl buluntusunun yokluğu izlenmektedir.⁴ Yerleşimin en parlak dönemi ise geç 12-13.

- 1 Kente ilişkin (Bizans Dönemi hariç) ilk kapsamlı yayın için bk. Bonn & Schuchhardt, 1889. Aigai'nin Bizans dönemine ait ilk arkeolojik sonuçları için bk. Doğer & Armağan, 2016, 9-32.
- 2 Aigai'nin Bizans dönemi piskoposluk tarihi için bk. Armağan, 2014, 209-219, Tab.I. Kentlerde mutlaka bir piskoposun olması gerektiği Zenon'un yasası (CJI,3,35) aracılığıyla bilinmektedir. (Rich, 1999, 5-14, 23-33, bil.12; Flusin, 2014, 130.) Şimdilik, kentte ilk Hıristiyan toplulukların varlığına dair bilgilerimiz, 449 yılı öncesi için verilen Piskopos Theodoros'un isminden öteye gitmemektedir. (Fedalto, 1988, 18.)
- 3 Aigai piskoposu (episkopos) Kyriakus için verilen 8 Ağustos 449 ve Ekim 451, 449 yılı yazında Nestorianizm'in kaldırılması için Ephesos, Meryem Kilisesi'nde bir araya gelen ruhani meclis ve bundan iki yıl sonraki 451 Khalkedon Konsili'yle denk gelen tarihlere. (Külzer, 2011, 40.) Bölgedeki her piskoposluk için geçerli değildir. Tarihler için bk. Culierrier, 1987, 142, 146, 153, tab.I; Fedalto, 1988, 118.
- 4 Aigai kazılarında Markianos (450-457) ve kontekstsiz olarak Justinianus I (527-565) sikkeleri ele geçmiştir. En erken tarihli buluntularından 4. yüzyıl sonu-6. yüzyıl arasına tarihlendirebileceğimiz Phokai üretimi kırmızı astarlı seramikler için bk. Doğer & Armağan, 2016, 17, 32, Taf.IV 10-12.

yüzyıllar gibi görünmektedir.⁵ Kentin kilise yaşamı, piskoposluğunun son kayıtlı olduğu 1230 yılından daha ileri tarihlerde yine müphemdir; piskoposluk makamının burada olduğunu ve en azından 1300'lü yılların başlarına dek varlığını gösteren şu an için tek mimari bulgu yerel kilisesidir.⁶

Şimdiye dek aracılığımızla gerçekleşen Aigai'nin Bizans Dönemi araştırmaları, pek çok kazı gibi başlangıçta kilise kaynaklarının ve arkeolojik bulguların bütünleşmesi gayesiyle yapılmıştır. Bu yöndeki incelemenin kapsamı, 2004 yılında başlatılan kazıların, klasik arkeolojinin çalışma sahasına ait rastlantısal, görece az ama belirgin Bizans mimari ve küçük buluntulardır.⁷ Çalışmalarımız, son kazı kampanyası 2014 içinde toplanan bulgular ve bunlardan seçme örneklerle de sınırlıdır.⁸ Bu kontekstle, sur içi yerleşime ait yerel kilisenin, malzeme-teknik, mezar ve alandan buluntular ışığında son kullanım evresi geç 12-13. yüzyıl olarak belirir. Bu tarihlendirme seramik, küçük buluntu grubunun çoğunluğuyla da uyumludur.⁹ MS 2-3. yüzyıla ait yoğun buluntu ile birlikte ele geçen Aigai camları içinde hatalı üretim, cüruf, cam köpük, çok az sayıda olmasına rağmen şişe, kase, bardak, kadeh, kulplu kandil tespit edilebilen objelerdir.¹⁰ (Fot. 1, 2)

Aigai kazılarında 2004-2014 yılları arasında yaptığımız çalışmalarda cam buluntu içinde adet ve tür bakımından en yoğun grup bileziklerdir. Bu aralıkta kayıt altına alınan ve aralarında Bizans dönemi olarak tespit edilen bilezikleri, form, kesit ve bezemeye göre tanımlaması, renk ve cam ipliklerinin kullanımına göre karşılaştırılması ile çağdaş benzer örnekler üzerinden bulunduğu bölge genelinde bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktayız.¹¹

Bizans cam bilezik üretimi, Roma İmparatorluğu'ndan devralınan geleneklerle devam ettirilmiştir. Bizans öncesi tradisyonun parçası olan cam bilezikler, benzer biçim, bezeme teknikleriyle süreklilik gösterirler. Bu süreçte yeni bir bilezik tipi olarak görülen boyalı bileziklerin 10. yüzyılda ya da 11. yüzyılın başlarında ortaya çıktığı düşünülür.¹²

5 Bazı sikkeler için *bk.* Doğer, Sezgin & Gürbüzer, 2010, 353, res.1. Sezgin & Önder, 2013, 141-150.

6 Doğer & Armağan, 2016, 9-32.

7 Kentteki kazı çalışmaları, kilise dışında doğrudan Bizans arkeolojisine yönelik planlanmamıştır. Yüzeyle çok yakın Bizans tabakaları tahrip olmuş ve buluntular kontekstinden kopmuştur. Sarnıçlardan ele geçeler nispeten daha dar kronoloji kurmaya yardımcı olur.

8 Doğer & Armağan, 2016, 9-32; Doğer & Armağan, 2017a, 484-503; Doğer & Armağan, 2017b, 107-133.

9 Buluntu gruplarında analiz henüz yapılmamıştır.

10 Doğer & Armağan, 2016, 28-29, taf.12.43-46; Doğer & Armağan, 2017a, 493, 502, foto.13.

11 Bilgilerini bizimle paylaşan değerli meslektaşımız Doç. Dr. Özgü Çömezoğlu Uzbek, belgeleme çalışmalarında emeği geçen Araş. Gör. Tülin Yenilir ve çizimleriyle önceki çalışmalarımıza katkısı için Dr. Öğr. Üyesi Tümay Hazinedar Coşkun'a teşekkür ederiz.

12 Boyalı bileziklerin örnekleri 10. yüzyılda görülmeye başlar ve 12-13. yüzyılda sona erer. Ötügen, 2001, içinde Çömezoğlu, 369. 7. yüzyıl sonlarından Orta Bizans Dönemi'nin başlangıcına kadar geçen süre içinde Bizans cam bilezik üretimi, motif ve yayılım alanlarına ilişkin bilginin bulunmadığı aktarılmaktadır. (Çakmakçı, 2010, 545, 547; Gürler, 2019, 174.)

Bezemeli Aigai cam bileziklerinde renk olarak en çok siyah göze çarpar. Çoğunlukla zeytin yeşili, kırmızı, beyaz ve sarımsı yeşil tonlarda cam ipliği siyahla birlikte uygulanmıştır. Üzerindeki bezemeyi gösterdiği için siyah renge çokça rastlandığı düşünülür¹³ ve bu renkteki bilezik ve yüzüklerin de Filistin’de üretildiği önerilir.¹⁴ Ortaçağ İslami cam bilezikler üzerinden geçerliliğini koruyan tipolojiye ilişkin değerlendirmeler Spaer’le ilgili tutulmaktadır.¹⁵ Bu sınıflandırmayla Kubad Abad Sarayı’ndan örnekler ile Erken ve Orta Bizans dönemi cam bilezikleri bir daha değerlendirilir.¹⁶ Bu bileziklerde geleneksel olarak yapılan lif sarma ve halka çevirme yöntemi,¹⁷ Aigai’nin güneyindeki merkezlerden Smyrna antik kenti kazılarında ele geçen ve yeni bir çalışmada tanıtılan örnekler üzerinde de gözlenir.¹⁸

Aigai kazılarında tüm olarak ele geçen cam bilezik bulunmazken halka çevirme tekniğindeki biçimlendirmeden kaynaklandığı düşünülen yekpare görünüme sahip olabilecek bir örnek tespit edilebilmektedir.¹⁹ Bileziğin korunduğu kadarı üzerinde birleşme yeri belirgin bir şekilde görülen birkaç parça da göze çarpmaktadır.²⁰

Çalışma için seçilen cam bilezikler arasında burgu, spiral sarmal, yatay düzleştirme cam ipliği bezemeli ve boyama tekniğinde bir örnek söz konusudur. Bileziklerin çapları 6.0 - 11.0 cm arasında değişmektedir ve bunların neredeyse yarısı 8.0 cm çapındadır. Mersin/Yumuktepe’den ve Ani kazılarından ele geçen bileziklerin çapları da 6.0 - 9.0 cm aralığındadır.²¹

Aigai kazılarında bulunan cam bilezikler kesitlerine göre yuvarlak, yarı yuvarlak ve dikdörtgen olarak ayrılabilir.²² En yoğun grubu yuvarlak kesitli bilezikler oluşturmaktadır.

13 Çakmakçı, 2012, 118.

14 Gürlü, 2019, 172.

15 Spaer, 1988, 51-61.

16 Uysal, 2012; Gürlü, 2019.

17 Lif sarma ve halka çevirme teknikleri için bk. Uysal, 2009, 496.

18 Gürlü, 2019, 172.

19 Aigai örneği, Env. no. 8. Yazar Theophilus’un *De Divertis Artibus* adlı eserinin bir bölümünde, Bizanslı cam ustaların bilezikleri birleşme yeri olmadan ürettikleri, değerli oldukları aktarılır. (Köroğlu, 2002, 360; Çakmakçı, 2010, 545.) Birleşme yeri belirgin olan *dikişli*; olmayan *dikişsiz* olarak adlandırılmıştır. (Çakmakçı, 2012, 117.)

20 Aigai örnekleri, Env. no. 14, 75, 102.

21 Uysal, 2012, 45. Çapı küçük bileziklerin çocuklar için üretildiği ve giderek yetişkinlerce de kullanıldığı; Korinth’ten ele geçen 10.0 - 10.5 cm çapındaki bileziklerin ayak bileğinde kullanımına yönelik üretilmiş olabileceği ileri sürülür. (Spaer, 1988, 60; Çakmakçı, 2010, 545.)

22 Tipolojiye dair gruplamalar, buluntunun yoğunluğuna göre verilmiştir. Her grubun sonunda, ele alınan bilezikler, sırasıyla envanter numarası, buluntu yeri-kodu ve boyutları (çap ölçüsü) ile listelenmiştir.

Yuvarlak Kesitli, Çok Renkli Spiral Sarmal Cam Bilezikler (Tablo I-II)

Aigai cam bilezikleri içinde sayı ve tür bakımından en yoğun grubu bu kesitteki örnekler oluşturur. Kesit ve bezeme yönüyle Kuşadası-Kadıkalesi kazılarında örneklerin sınıflandırmasıyla, Çakmakçı Tip I.4 bilezikleriyle, uyumlu görünmektedir.²³ Aigai örnekleri, bu tipin bezemeye göre oluşturulan alt gruplamasıyla da eşleşmektedir. Kadıkalesi cam bilezikleri gibi sayı ve çeşit bakımından en yaygın olanlar, Aigai'da da çok renkli spiral sarmal cam bileziklerdir.²⁴ Bu tip bileziklerin, genellikle siyah renkte bir cam çubuğun üzerine bir ya da birkaç farklı renkte cam ipi sarılarak üretildikleri düşünülmektedir; bazı örnekler için cam ipi sarmalı ile çubuğun döndürülerek bilezik çubuğuna spiral sarmal bir görüntü verilebileceği de önerilmektedir.²⁵

Bileziklerdeki bezeme, zeytin yeşili, kırmızı, beyaz renklerde cam ipi ile yapılmıştır. En çok zeytin yeşili ve kırmızı renkte cam şeritlerin kombinasyonu dikkat çeker.²⁶ Bu yoğunluğu tek rengin (zeytin yeşili) hakim olduğu örnekler izler.²⁷ Zeytin yeşili, kırmızı ve beyaz rengin sık aralıklarla, birbiri ardı sıra sarılarak oluşturulan bezemeli örnekleri;²⁸ kırmızı ve beyaz renkte cam ipi kullanılarak şekillendirilmiş²⁹ ve korunduğu kısım itibarıyla tek renk, kırmızı cam ipiyle spiral sarmal bezemeli iki örnek bulunmaktadır.³⁰ Kadıkalesi'ndeki bu tip bezemeye sahip örnekler, simetrik veya asimetric cam ipi bezemeli olmak üzere iki alt gruba daha ayrılmaktadır.³¹ Aigai cam bilezikleri için bu ayırım yapılmamıştır.

Öteki cam bileziklerden daha uzun süre kullanıldıkları ve geniş bir coğrafyaya yayıldıkları ileri sürülen³² bu bezemeye sahip örneklerin benzerlerine, Marmaray-Üsküdar kazıları³³ (12-13.yüzyıllar), Sardes³⁴ (10. yüzyıl sonu, 13-14. yüzyıl), Amorium³⁵ (Orta ve Geç Bizans), Pergamon³⁶ (10. yüzyıl ile 12-13. yüzyıl), Mersin/Yumuktepe³⁷

23 Çakmakçı, 2012, 118, Tablo I.

24 Aigai örnekleri için Tablo I'de 74 ve 75 dışında tümü.

25 Çakmakçı, 2012, 121.

26 Aigai örnekleri için Tablo I. 3, 14, 15, 17, 44, 45, 57, 98, 99, 102; Tablo II. 8, 20, 53, 58, 59, 61, 63, 65, 77, 91, 113, 114.

27 Aigai örnekleri için Tablo I. 52,55,79, 105, 191, Tablo II. 23,48,50,64,87.

28 Aigai örnekleri için Tablo I. 39, 104, Tablo II. 9,

29 Aigai örnekleri için Tablo I. 56,62.

30 Aigai örnekleri için Tablo I. 49, Tablo II. 88.

31 Çakmakçı, 2012, 121.

32 Çakmakçı, 2012, 122.

33 Karagöz, 2010, 413-423, res.14.

34 von Saldern, 1980, pl.18, no.750

35 Gill 1994, 123-126, fig.3.2.

36 Schwarzer, 2009a, 97, 109, taf.4.

37 Köroğlu, 2002, 368, 369, levha III, res.2.

(10-12. yüzyıl), Aleksandria Troas³⁸ (12-13. yüzyıl), Kadıkalesi³⁹ (12-13. yüzyıl), Nif Olympos/Başpınar⁴⁰, Altınpark ve Kadifekale arkeolojik alanlarıyla (10-13. yüzyıllar), Smyrna antik kenti kazılarında (11-13. yüzyıllar) rastlanır.⁴¹ Anadolu dışından örnekler, Yunanistan, Pherres⁴² (12 ya da 13. yüzyıl), Korinth kazılarında⁴³ (11-12. yüzyıllar ve 10-13. yüzyıllar arası), Bulgaristan, Djadovo'da (10 ve 12-13. yüzyıl) görülür.⁴⁴ Bu tip bezemeli örnekler İslam kültür katmanlarından da ele geçmiştir.⁴⁵

- 3 Şapel? AAT, çap.7.0cm.
- 8 Şapel sondaj içi AEE, çap.yok
- 9 Şapel AHC, çap.7.0cm.
- 14 Demirkapı 2 no.lu açma 101/AMC, çap.11.0cm.
- 15 Demirkapı 2 no.lu açma 107/ANH, çap.9.0cm.
- 17 Demirkapı 3 no.lu açma 202/AOJ, çap.7.0cm.
- 20 Demirkapı 3 no.lu açma AOR, çap.8.0cm.
- 23 Nekropol (L10 mezar) yüzey ARH, çap.yok
- 39 Tiyatro, yüzey BDV, çap.9.0cm.
- 44 1 no.lu sarnıç (doğu duvar dışı) BFK, çap.8.0cm.
- 45 1 no.lu sarnıç (doğu duvar dışı) BFK, çap.10.0cm.
- 48 1 no.lu sarnıç güney dış duvar BFO, çap.yok
- 49 1 no.lu sarnıç BGD, çap.9.0cm.
- 50 2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 401/BPM, çap.yok.
- 52 2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 401/BPM, çap.8.0cm.
- 53 2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 401/BPM, çap yok
- 55 2 o.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.9.0cm.
- 56 2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.9.0cm.
- 57 2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.8.0cm.
- 58 2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.8.0cm.
- 59 2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.10.0cm.

38 Schwarzer, 2009b, 84, faf.4.

39 Çakmakçı, 2010, 552; Çakmakçı, 2012.

40 Yayında doğrudan bileziklere yönelik bir tarihleme bulunmazken Bizans Dönemi buluntularının geldiği Başpınar için kandiller 12-13.yüzyıla tarihlendirilir. [Özgümüş, 2015, 76, fig.13 (en üst)].

41 Gürler, 2019, 174, res.3 (Altınpark), res.4-5 (Kadifekale).

42 Antonaras, 2009, 93,Pl.VI.4.

43 Davidson, 1952, 264, pl.112. 2144-47.

44 Borisov, 1989, 293, 296, fig. 352.

45 Çakmakçı, 2012, 123.

61	2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.8.0cm.
62	2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.8.0cm.
63	2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.8.0cm.
64	2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.6.0cm.
65	2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.10.0cm.
77	2 no.lu sarnıç 362.50m. 406/BRS, çap.yok
79	2 no.lu sarnıç 362.73m. 405/BRR, çap.8.0cm.
87	2 no.lu sarnıç 363.15m. 403/BPO, çap.7.0cm.
88	2 no.lu sarnıç 363.15m. 403/BPO, çap.7.0cm.
91	2 no.lu sarnıç 363.15m. 403/BPO, çap.yok
98	2 no.lu sarnıç 362.25m. 407/BSG, çap.8.0cm.
99	2 no.lu sarnıç 362.00m. 408/BSI, çap.6.0cm.
102	2 no.lu sarnıç 361.14m. 410/BSP, çap.6.0cm.
104	2 no.lu sarnıç 360.78m. 411/BSV, çap.6.0cm.
105	2.no.lu sarnıç 360.78m. 403/BSV, çap.10.0cm.
113	Şapel giriş (güneybatı) 347.79-347.47m. 401, çap.yok
114	Şapel batı cephe duvar dışı 347.71-347.63m. 402, çap.yok
191	buluntu yeri bilgileri yok

Yuvarlak Kesitli, Tek Renkli Burgu Cam Bilezikler (Tablo II. 74, 75)

Cam bileziklerden ikisi tek renkli, burguludur (Tablo II, 74, 75); bunlardan biri siyaha yakın (Tablo II. 74) ve diğeri sarı-yeşil renktedir (Tablo II.75). Aigai cam bilezikleri, Spaer'in gruplamasında⁴⁶ (Spaer Tip C/1a-b) ve buradan hareketle Kadıkalesi örneklerinde (12-13.yüzyıl sonu) tek renkli, sık bükümlü (Çakmakçı Tip I.3a) grup ile benzerdir; bu tip örneklerin çaplarının daha geniş ve genelinde dikişsiz yöntemle üretildikleri düşünülmektedir.⁴⁷ Aigai'daki örnekte ise birleşim yeri görülür ve bileziğin çapı 9.0 cm'dir. (Tablo II.75) Tek renkli, burgu ve bezemesiz tipin Geç Bizans örneklerinin görece azlığı, Aigai kazılarında iki örnekle temsili ile destekler gibi görünür.⁴⁸

46 Spaer, 1988, 58-59, fig.11,dn.23.

47 Çakmakçı, 2012, 118, 120, Tablo I.

48 Çakmakçı, 2012, 121.

Spaer Tip C.I grubuyla⁴⁹ da eşleşen tek renkli burgu bileziklerin erken örnekleri 6-7. yüzyılda Resafa'da görülür.⁵⁰ Kazılarla gün ışığına çıkarılan ve yayınları yapılmış buluntular ışığında, burgu bilezikler, Sardes⁵¹ (10-14. yüzyıllar), Saraçhane⁵² (11. yüzyıl), Demre Aziz Nikolaos Kilisesi⁵³ (8-12.yüzyıllar arası), Amorium⁵⁴ (Orta ve Geç Bizans), Mersin/Yumuktepe'de⁵⁵ (11-12.yüzyıllar) görülür. Anadolu dışından, Korinth'ten bilezikler Bizans Dönemi olarak kaydedilirken;⁵⁶ Bulgaristan'da Djadovo yerleşiminden ele geçen geneli siyah renkte olan örneklerin bölgede 11-13. yüzyıllarda yaygın olduğu ifade edilir.⁵⁷ Bu tipte İslam örnekleri de bilinmektedir⁵⁸.

74 2 no.lu sarnıç 363.36-363.15m. 402/BPO, çap.8.0cm.

75 2 no.lu sarnıç 402/BPO, çap.9.0cm.

Yuvarlak kesitli, dış yüzü yatay cam ipi bezemeli bilezikler (Tablo III.29)

Siyah renkte gövde üzerine kırmızı ve zeytin yeşili renkte cam ipi ile bezeli bir örnek bulunur. Kadıkalesi bilezikleri (12-13.yüzyıl sonu) Çakmakçı Tip I.2 olarak gruplandırılan birkaç örnekle eşleşebilir; nitekim bu tipin örnekleri yarı yuvarlak ve dikdörtgen kesitli dış yüzü yatay cam ipliği bezemeli bileziklerle çağdaş ve onların bir çeşitlemesi olarak düşünülür.⁵⁹ Amorium'da (Orta Bizans) benzerlerine rastlanır.⁶⁰

29 Demirkapı 1 no.lu açma 001/ANN, çap.7.0cm.

Yarı Yuvarlak Benzeri Kesitli Yatay Cam İpi Bezemeli Bilezikler (Tablo III.6,41,81,84)

Bu kesitteki Aigai örnekleri, Kadıkalesi kazılarında Çakmakçı Tip II grubuyla eşleşebilir; buna göre cam bilezikler, dış yüzü yuvarlak, yarı yuvarlak benzeri kesitli, dış yüzü yatay düzleştirme cam ipi bezemeli tanıma da uygun görünmektedir.⁶¹ Siyah renkli bileziklerde dış yüzde tek sıra (Tablo III. 6) ya da iki sıra halinde kırmızı (Tablo III. 41)

49 Spaer, 1988, 59.

50 Ötügen, 2001, 369.

51 von Saldern,1980, 98-99, pl.10, no.233.

52 Hayes, 1992, 400-409, no.54.

53 Ötügen, 2001 (içinde Ö. Çömezoğlu), 380, res.11.

54 Gill, 1994.

55 Köroğlu, 2002.

56 Davidson, 1952.

57 Borisov, 1989, 293, 295, fig.351.

58 Uysal, 2012.

59 Çakmakçı, 2012,120. şekil 3, tablo I.

60 Gill, 2006.

61 Çakmakçı, 2012, 123, tablo 2.

ya da kırmızı-beyaz (Tablo III. 81) renkte cam ipi bezeme yer almaktadır. Bir örnekte ise kırmızı, farklı iki rengin ortasında yatay düzleştirme cam ipi bezelidir. (Tablo III. 84)

6	Şapel içi apsis ACN, çap.8.0cm.
41	1 no.lu sarnıç (batı) döşeme üstü BFE, çap.7.0cm.
81	2 no.lu sarnıç 362.73m. 405/BRR, çap.8.0cm.
84	2 no.lu sarnıç 362.73m. 405/BRR, çap.9.0cm.

Dikdörtgen Benzeri Kesitli Bilezikler (Tablo III.4,25,28,89)

Bu tipin yatay cam ipi ve boya bezemeli olmak üzere iki farklı uygulamadan örnekleri bulunmaktadır. Dikdörtgen kesitli bu tip bileziklerin dışa bakan yüzü bombeli ve köşeleri yuvarlatılmıştır; Kadıkalesi kazılarında örneklerin (12.-13. yüzyıl sonu) oluşturduğu tipolojideki (Çakmakçı Tip III.B ve C) bu tanımlama⁶² Aigai'dan bir cam bileziğin kesitiyle uyumlu gözükür (Tablo III.28). Dış yüzünde kırmızı ve sarımsı yeşil renkte yatay düzleştirme cam ipi ile bezemelidir. Kadıkalesi kazılarında dikdörtgen kesitli dış yüzü tek sıra yivli, yatay düzleştirme cam ipi bezemeli bileziklere (Çakmakçı Tip 3.C) Aigai'den iki örnek benzer (Tablo III.4,89); bu tipolojideki tanıma göre bileziklerin dış yüzünde ortada bir sıra yiv bulunur⁶³. Siyah renk üzerine kırmızı (Tablo III.4) ve yeşil renkte (Tablo III.89) yatay düzleştirme cam ipi bezemelidir. Her iki grubun renk çeşitliliği de Kadıkalesi kazılarında (12.-13. yüzyıl sonu) örnekler gibidir⁶⁴.

Çoğunlukla bant kesitli olduğu gözlemlendiği için belirtilen boyalı bilezik grubunu⁶⁵ Aigai'da bir örnek temsil eder (Tablo III.25)⁶⁶. Yeşil renkte cam çubuğu üzerine, düzensiz sarmal dizisinin arasında, ortada, basit giyoş (örgü) benzeri motifle çizgisel dekoru beyazımsı renkte boya ile uygulanmıştır. Bu tasarım, 10.-12. yüzyıllar arasına tarihli boyalı cam bileziklerin geometrik motif repertuarıyla uyusur⁶⁷. 11.-12. yüzyıllara ait en iyi örnekler Mersin/Yumuktepe kazısında belgelenebilir⁶⁸.

Bu türden örneklerin üretim yerlerine ilişkin görüş, Konstantinopolis'ten herhangi bir maddi kanıt olmaksızın rafine ustalık merkezi olarak, itibarı ve imparatorluk maiyetinden ve zengin halktan alıcılarına dayanarak boyalı kapların üretim merkezi olarak başkent düşünülür; Korinth üretiminin neredeyse kesin olduğundan bahsedilir⁶⁹.

62 Çakmakçı, 2012, 125, 126, 127, tablo 3.

63 Çakmakçı, 2012, 128, şekil 11.

64 Çakmakçı, 2012, 124.

65 Çakmakçı, 2010, 548.

66 Doğer & Armağan, 2016, Tafel 12.43. Doğer ve Armağan 2017a, 493, 502, foto.13 (sağ).

67 Çakmakçı, 2010, 546, res.1.Vc.

68 Köroğlu, 2002, not 28, 362.

69 Korinth ve Atina Agorası'ndan bazı camlar oranın işçiliği olarak tanımlanmış; dağılmış parçalar teknik ve bezeme açısından yerel üretimi düşündürmüştür. Eski anlayışın teknik ve

- 4 Şapel AAZ, çap.8.0cm.
25 Demirkapı kilise (şapel) içi, çap.8.0cm.
28 Demirkapı 1 no.lu açma 001/ANN, çap.9.0cm.
89 2 no.lu sarnıç 363.15m. 403/BPO, çap.8.0cm.

Aigai kazılarında iki yüze yakın envanterli örnekten ellisinin kesit, bezeme, renk tanımlamaları ve tipolojiye ilişkin değerlendirmesi yapılmış; yuvarlak, yarı yuvarlak ve dikdörtgen benzeri kesitli bilezikler olarak sınıflandırılmışlardır. Tümü bezemelidir; siyah üzerine, zeytin yeşili, kırmızı, beyaz, sarı yeşil renkli spiral sarmal, yatay düzleştirme cam ipleri ile oluşturulan çok renkli uygulamalara ek olarak boyama tekniğinde bir örnek de söz konusudur. En yoğun spiral sarmal yani üzerine cam ipliği sarılmış bilezikler, 12-13. yüzyıllar arasında görülmektedir.⁷⁰

Genel olarak cam üretimine ilişkin, yerleşimler arasında dolaşan ve geçici atölyeler kuran ustalar, Doğu Akdeniz’de üslubun ortak özellikler göstermesinde çok güçlü bir faktör olarak görülür.⁷¹ Bu bağlamda Aigai örnekleri, bölge ve Anadolu üretimleri içinde farklı ve yeni, kesit, bezeme tekniği ve uygulamasına dair veri sunmasa da kazıdaki diğer pek çok konteksiz buluntu gibi belli bir döneme işaret etmektedir; daha önce Roma tabakalarından korunan ve cam üretimine işaret eden cam potaları, üretim atıkları, Bizans dönemi için de üretimi olanaklı kılmaktadır. Aigai’nin kuzeyindeki komşusu Pergamon’un yerel cam üretimine ilişkin yerleşim kronolojisine bakıldığında; 716’da Emeviler tarafından kentin alınması ve oradaki yerlinin esir edilmesi 10. yüzyıla kadar yerleşik hayatı sekteye uğratmış bu bağlamda yerel cam üretiminde hacmin düşmesine neden olmuştur; kentte yeni cam atölyelerinin ise 12-13. yüzyıl boyunca kurulduğu ileri sürülmektedir; 14. yüzyıl başında Pergamon’da Bizans hakimiyetinin sona ermesi ve kısa süre sonra kentin Türkler tarafından alınmasıyla kültürel değişim aynı zamanda yerel cam atölyelerinin de sonu olarak yorumlanır.⁷² Pergamon dışında yaklaşık tarih aralığı, Marmaray-Üsküdar kazıları, aynı bölgeden Myrina Karşıyaka, Evleri Mevkii,⁷³ Smyrna, Nif/Başpınar, Kuşadası/Kadıkalesi’nde olmak üzere bazı merkezlerin örneklerinde de verilmektedir.⁷⁴

---

görselde seramik çalışmalarında izlendiği gibi yeni bir modelle yer değiştirdiği anlaşılmıştır. Cutler, 2008, 460; Ristovska, 2009, 204-205.

70 Çömezoğlu, 2010, 510. Aigai cam bileziklerinden yuvarlak kesitli tek renkli burgu olanları tarihlemesini bunun dışında tutmaktayız. Ortaçağ İslam dünyasında spiral burgu olanların yaygın biçimde kullanıldığı da bilinmektedir. Spaer, 1988, 54.

71 Uçkan, Bulurlu ve Çömezoğlu, 2007, 42-47. Çömezoğlu, 2012, 146.

72 Schwarzer, 2009b.

73 Doğer, 2018, 182, Tab.VIII (4).

74 Karagöz, 2010 (Marmaray-Üsküdar kazıları); Schwarzer, 2009b (Pergamon); Çakmakçı, 2012 (Kadıkalesi); Özgümüş, 2015 (Nif/Başpınar, bilezik harici cam obje için); Gürler, 2019 (Smyrna); Doğer, 2018, 182, Tab.VIII (4).

Fot. 1:

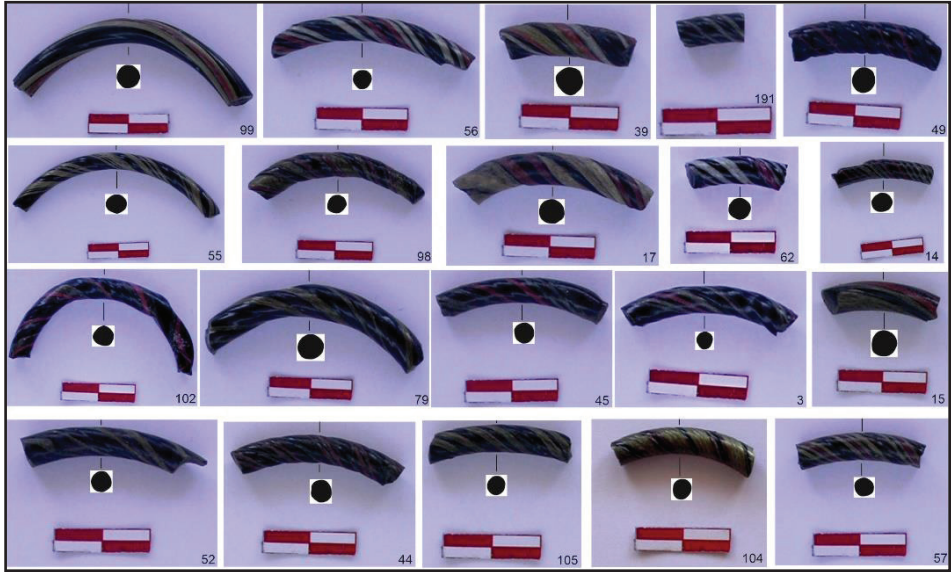
Aigai kazıları, sur dışı, bir fırından cam potaları ve bunlara yapışıp kömürleşen camlar. (Kazı arşivinden)

Şimdiye dek araştırmalarımızın Aigai’da Bizans yerleşimine dair mimari, seramik ve küçük buluntu grupları ile bölgenin ve piskoposluk makamının burada olmasıyla özleşen yerel kilisenin varlığına paralel olarak 12-13. yüzyıllara odaklanmamızı sağlamıştı. Renk ve kesit tanımlamalarıyla tipolojiye ilişkin değerlendirme, yakın çevreden tutarlı bazı örneklerle 12-13. yüzyıl olarak belli bir aralığa yerleştirilmesi yönünde bir öneride bulunabiliriz.

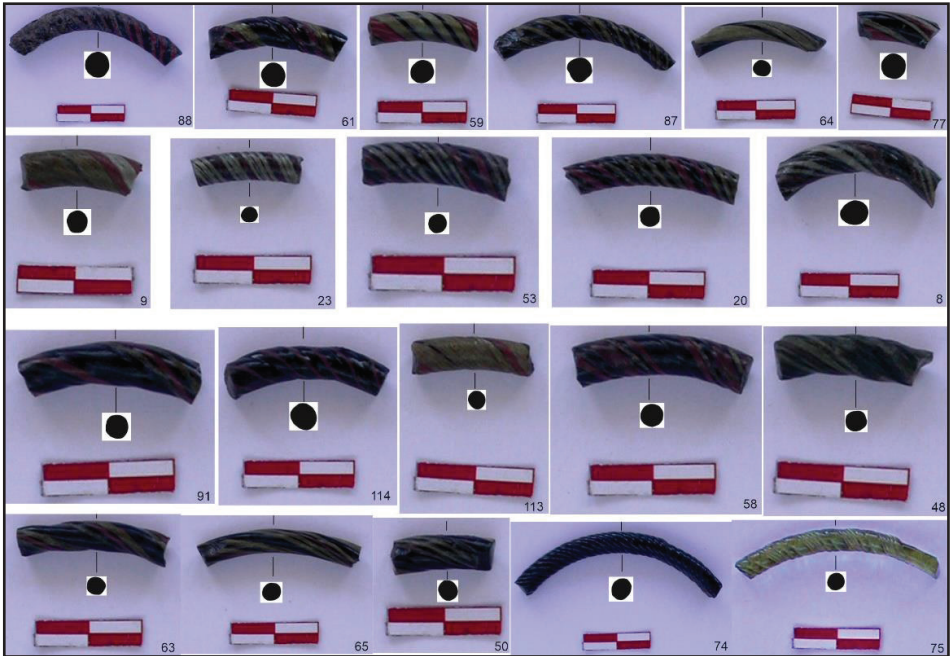

Fot. 2:

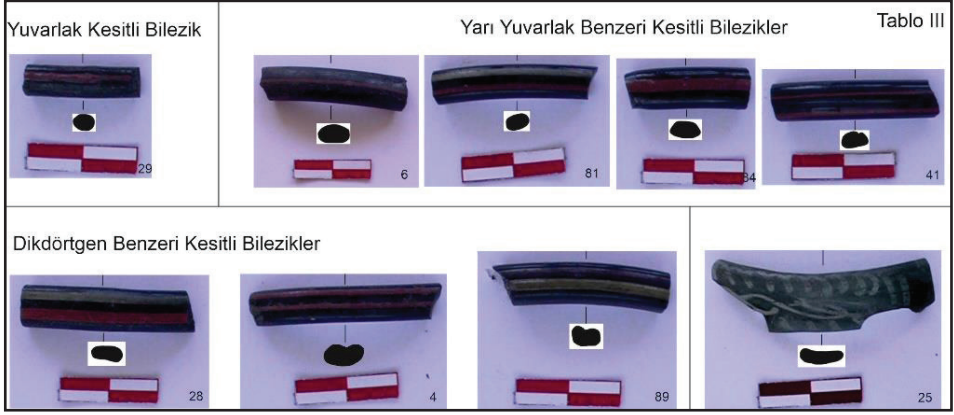
Aigai kazıları, sur içi, cam üretim artıkları ve Roma dönemi camları (Ada I, Mekan 10’dan) (Kazı arşivinden)

Tablo I. Aigai Kazıları, Yuvarlak Kesitli Cam Bilezikler

Tablo I. Yuvarlak Kesitli Cam Bilezikler

Tablo III. Yuvarlak, Yarı Yuvarlak ve Dikdörtgen Benzeri Kesitli Bilezik ile Boyama Tekniğinde Yapılmış Bir Cam Bilezik

KAYNAKÇA

- Antonaras, A. (2009), Old and Recent Finds of Byzantine Glass from Northern Greece. *Journal of the Serbian Archaeological Society* 25, 83-101.
- Armağan, E. (2004), *Aigai'in (Aiolis) Bizans Dönemi Piskoposluk Tarihi, Arkeoloji Dergisi (XIX)*, 209-219.
- Bohn, R. ve Schuchhardt, C., (1889), *Altertumer von Aegae*. Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archaologischen Instituts, Ergänzungsheft 2, Berlin.
- Borisov, B. D. (1989), Djadovo, Bulgarian, Dutch, Japanese Expedition, Vol. I. Medieval Settlement and Nekropolis (11th-12th Century). Tokai.
- Culerrier, P. (1987), Les évêchés suffragants d'Éphèse aux 5e-13e siècles. *Revue des études byzantines* (45), 139-164.
- Cutler, A. (2008), Ivory, Steatite, Enamel, and Glass, E. Jeffreys, J. Haldon, R. Cormack (Ed.), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, 451-461, New York.
- Çakmakçı, Z. O. (2010). On İkinci ve On üçüncü Yüzyıllarda Bizans Cam Bileziklerinde Bezeme ve Biçim Değişimleri, A. Ödekan, E. Akyürek, N. Necipoğlu (Ed.), *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu*, 545-553, İstanbul.
- Çakmakçı, Z. O. (2012), Kuşadası-Kadıkalesi Kazılarında Süs amaçlı Cam Objeler: Boncuklar ve Bilezikler. *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar*, 114-135, Ankara.
- Çömezoğlu, Ö. (2010), Myra-Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıl Cam Buluntuları. A. Ödekan, E. Akyürek, N. Necipoğlu (Ed.), *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu*, 505-510, İstanbul.
- Çömezoğlu, Ö. (2012), Doğu Akdeniz Çevresinde Ortaçağ Boyunca Cam Üretim ve Dolaşımı, Ş. Demirci, A. M. Özer, P. Ayter (Ed.), *II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar*, 136-148, Ankara.

- Davidson, G. R. (1952). *Corinth XII: The minor objects*. Princeton: American School of Classical Studies Publications.
- Doğer, E., Sezgin, Y. & Gürbüzler, M. (2010), Aigai 2007-2008, *Kazı Sonuçları Toplantısı (31/2)*, 343-356.
- Doğer, L. & Armağan, M. E. (2016), Erste Ergebnisse der archäologischen Untersuchungen des byzantinischen Aigai (Aiolis), *Byzantinische Zeitschrift (109/1)*, 9-32.
- Doğer, L. & Armağan, M. E. (2017a), Aigai (Aiolis) Kazısı 2004-2014 yılları Bizans Dönemi Buluntuları, E. Taş (Ed.), *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (XXI)*, 484-503, Sakarya.
- Doğer, L. & Armağan, M. E. (2017b), Byzantine Glazed Pottery Finds from Aigai (Aiolis) Excavations, S. Bocharov, V. François, A. Sitdikov, (Ed.), *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region 10th-18th Centuries Vol.2*, 107-133, Kazan-Kishinev.
- Doğer, L. (2018), Aiolis Kenti Myrina'da 2017 Yılı Yüzey Araştırmaları: Buruncu Mevkii Bizans Seramik Buluntuları, Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, 2.cilt. ed. M.Çekilmez, E. D.Poulain, E.Erdan, , Aliğa Kent Kitaplığı:6, AKARE Araştırma.Ltd.Şti. Ankara ,161-192
- Fedalto, G. (1988), *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis Series Episcoporum Ecclesiarum Christianarum Orientalium I Patriarchatus Constantinopolitanus*: Padova.
- Flusin, B. (2014), İmparatorluk Kilisesinin Yapısı, C. Morrison (Ed.), Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 330-641, (A.Bilge,Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gill, M. A. V. (1994). Glass and Small Finds (123-126). C.S. Lightfoot (Ed.), Amorium Excavations 1993: The Sixth Preliminary Report, *Anatolian Studies 44*, 105-128.
- Gürler, B. (2019), Smyrna Antik Kenti Kazılarında Cam Bilezik Örnekleri. H. Göncü, A. Ersoy, C. Tanrıver (Ed.), *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III. Uluslararası Çalıştayı, Smyrna III*, 171-177, İzmir.

- Hayes, J.W. (1992), Late Roman and Byzantine Glass. Excavations Saraçhane in Istanbul. Princeton.
- Karagöz, Ş. (2010), Marmaray-Üsküdar Kazılarında Ortaya Çıkarılan On ikinci-On üçüncü Yüzyıl Yapısı, *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu*, 413-423, 545-553, İstanbul.
- Koroğlu, G. (2002). Yumuktepe Höyüğü'nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri, *Ortaçağ'da Anadolu. Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, Ankara, 355-372.
- Külzer, A (2011). Bizans Dönemi Ephesos'u: Tarihine bir genel bakış, F.Daim, S. Ladstatter (Ed.), *Bizans Döneminde Ephesos*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Liebeschuetz, W. (1999). Antik Kentin Sonu, J. Rich (Derleyen), Geç Antik Çağda Kent, (S.Güven ve E. Güven, Çev.) İstanbul: Homer Kitabevi.
- Ötüken, S. Y. (2001), Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısından Seçme Küçük Buluntular içinde Ö. Çömezoğlu, Cam Bilezikler (s.368-369), *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*, 361-384, Ankara.
- Özgümüş, C. Ü. (2015), Glass Finds from Nif-Olympus, E. Lafı ve S. Patacı (Ed.), *Recent Studies on the Archaeology of Anatolia*, BAR International Series 2750, 71-79, England.
- Rehren, Th., Connolly, P. ve Schibille, Schwarzer, N. H. (2015). Changes in glass consumption in Pergamon (Turkey) from Hellenistic to late Byzantine and Islamic Times, *Journal of Archaeological Science* (55), 266-279.
- Saldern, A. von (1980). *Ancient and Byzantine glass from Sardis*. London: Harvard University Press.
- Schwarzer, H. (2009a). Spätantike und Byzantinische glasfunde aus Alexandria Troas. E. Lafı (Ed.), *Late Antique/ Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean*. İzmir, 67-84.
- Schwarzer, H. (2009b). Spätantike, Byzantinische und Islamische glasfunde aus Pergamon. E. Lafı (Ed.), *Late Antique/ Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean*. İzmir, 85-109.

- Sezgin, Y. & Önder, M. (2013), Aigai Bizans Sikke Definesi, *Arkeoloji Dergisi (XVIII)*, 141-150.
- Spaer, M. (1988). The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine. *Journal of Glass Studies (30)*, 51-61.
- Uçkan, Y. O., Bulgurlu, V. ve Çömezoğlu, Ö. (2007). A. Ödekan (Ed.), Kalanlar, 12.-13.yüzyıllarda Türkiye’de Bizans, 42-47, İstanbul.
- Uysal, Z. (2009). Kubad Abad Kazılarında (1981-2004) Bulunan Cam Bilezikler, *Türk Dünyası Araştırmaları 183*, 493-504.
- Uysal, Z. (2012), Kubad Abad Kazılarında Bulunan Cam Bilezikler 2005-2010, *Sanat Tarihi Dergisi (XIX/2)*, 43-54.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Dergisi

ISSN 1300-5707

Cilt: XXIX, Sayı: 1 Nisan 2020

Ege University, Faculty of Letters

Journal of Art History

e-ISSN 2636-8064

Volume: XXIX, Issue: 1 April 2020

İnternet Sayfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
Analytics
ESCI
Emerging Sources Citation Index

ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD